

Ivančica PAVIŠIĆ

GRADINA ŠPIČAK U BOJAČNOM- PRILOG POZNAVANJU VISINSKIH NASELJA U HRVATSKOM ZAGORJU

UDK 903.4(497.5-37 Hrv. zagorje)“6377“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1.07.2011.

Odobreno: 16.08. 2011.

Ivančica Pavišić

Institut za arheologiju

Ulica Ljudevita Gaja 32

HR - 10000 Zagreb

e-mail: ivancica.pavistic@iarh.hr

Pod pojmom naseljavanje, odnosno naseobinske strukture označili smo sve one ostatke i tragove koje je čovjek ostavio na određenom prostoru u vrijeme kasnog brončanog doba. U sagledavanju općeg pregleda kasnobrončanodobnih naselja na prostorima sjeverozapadne Hrvatske ona mogu biti nizinskog ili visinskog tipa. Visinska naselja podižu se na obroncima gorja ili na istaknutim točkama planinskih vijenaca gdje ogranci planina prelaze u doline. Na prostorima Hrvatskog Zagorja, varaždinske Podravine i Prigorja na prijelazu drugog u prvo tisućljeće formiralo se nekoliko istaknutih visinskih naselja, trajnog karaktera koja su ukazala na kulturološke srodnosti s ostalim visinskim naseljima na jugoistočnim alpskim i jugozapadnim panonskim prostorima. Na gradinama podižu se nadzemni objekti-kuće koju su označile novu duhovnu nadgrađnju kasnobrončanodobnih skupina. Novija istraživanja visinskih naselja donose saznanja o naseljavanju gradina tijekom 12. st. pr. Krista.

Ključne riječi: naseobinska struktura, kasnobrončanodobno naselje, Hrvatsko zagorje, varaždinska Podravina, Prigorje, 12.st.pr.Kr., gradina Špičak u Bojačnom

U sjeverozapadnoj Hrvatskoj vodeći tip kasnobrončanodobnih naselja predstavljaju gradine. To su bedemima utvrđena visinska naselja čija se mreža rasprostiranja počela širiti u vrijeme mlađe kulture polja sa žarama, odnosno od prijelaza drugog u prvo tisućljeće prije Krista. Visinska naselja podižu se na obroncima gorja ili na istaknutim točkama planinskih vijenaca gdje ogranci planina blago prelaze u doline. Kasnobrončanodobna naselja nalaze se i nad prijevojima gdje kontroliraju puteve i ostale prilazne komunikacije. Ponekad su ove gradine izdvojene iz brdovitog masiva i svojim

istaknutim visinskim položajem dominiraju krajolikom kao predstraže na ulazu u prostrane kotline. Istureni visinski položaji stvaraju vizualnu komunikaciju s ostalim strateškim točkama u okruženju visinskih naselja i vrše nadzor nad događajima u središnjem dijelu kotline.

Prema topografskim obilježjima uz postojeće izvore materijalne kulture s gradinskih lokaliteta, vidljivo je da su visinska naselja vezana uz odabir položaja iznad 250-300 m.n.v., što je bilo od posebne važnosti za podizanje trajnih ili rjeđe povremenih visinskih naselja. Upravo ovakve visinske kote pogodovale su podizanju gradin-

sl. 1. Špičak - Gradina I i II
(foto: I. Pavišić)

skih naselja za trajnije naseljavanje ne samo od kasnog brončanog doba već i kroz starije i mlađe željezno doba. U prilog tome govore postojeći materijalni ostaci u manjoj ili većoj mjeri iz svakog od istraženih visinskih naselja. Kasnobrončanodobna naselja smještena su na prirodno branjenom položaju i fortifikacijama zaštićenom prostoru unutar obrambenog sustava visinskih naselja. U većini slučajeva ovakve strateške točke pokazale su se pogodne za obitavanja i svrsishodne tijekom kasnog brončanog i starijeg željeznog doba kada je postojala mreža manjih i većih naselja povezanih u zajednički sustav s nekoliko značajnih naselja na zagorskim prostorima. Visinski položaji bili su sigurnije strateške točke za obranu njenih žitelja, pružale su bogatstvo šuma, divljači, izvore voda i ostala rudna bogatstva od gliništa do kamenoloma.

Visinska kasnobrončanodobna naselja smještena su na zaštićenim gorskim položajima gradinama koje imaju često oblik kupolastog ili stožastog uzvišenja. Podno samih vrhova protežu se terasasto oblikovani položaji koji su svojim gotovo niveliranim površinama zaravni pružali pogodne uvjete za podizanje kasnobrončanodobnih nastambi. Naselja podignuta na visokim grebenima zaštićena su s jedne strane utvrđenom fortifikacijom-bedemima, a s druge strane strme nepristupačne padine predstavljaju prirodnu zapreku. U ovu skupinu ubrajamo najveći broj visinskih naselja na prostorima sjeverozapadne Hrvatske, korištenih tijekom kasnog brončanog doba kao stalna ili privremena boravišta.

Stalna kasnobrončanodobna naselja podižu se također i na nižim visinskim kotama u podnožjima gorskih ogranaka s kojih se imalo nadzor nad zbivanjima u kotlinama, kao i vizualnu komunikaciju s visinskim gradinskim položajima u okruženju. Upravo takav primjer je nizinsko naselje u *Budinščini* uz riječni tok Krapinčice i pritoke Selnice i Milnice s položajem podno brda Pokojec (253 m.n.v.) iznad Gotalovca. Položaj na uzdignutoj zemljanoj gredi u *Budinščini* uz manje riječne tokove pogodovalo je podizanju kasnobrončanodobnog naselja. Položaj naselja omogućavao je pregled čitavog središnjeg dijela kotline kao i vizualnu komunikaciju s obližnjim visinskim položajima u okruženju. S takvih položaja u kotlini nadziralo se događaje i vizualno komuniciralo s visinskim položajima na južnim ograncima gore Ivanščice, brdom Sv. Križ (263 m.n.v.) i Hraščinom (352 m.n.v.) iznad *Budinščine*.

Utvrđena naselja ili gradine podignute su na gorskim položajima zaštićenim s jedne strane utvrđenom fortifikacijom-bedemom, a s druge strane strmim i nepristupačnim padinama u koje svrstavamo gradine *Špičak-Bojačno*, *Kostel* u Kostelu, *Krapina-Stari grad*, *Židovski grad* u Krapinskoj Podgori, *Lobor-Svetište Majke Božje Gorske* u Loboru, *Sv. Magdalena* u Krapinskim toplicama, *Pogorišće* kod Sv. Ivana Zeline, *Kamenjak* u Donjoj Stubici, *Kosovac* u Bregani, *Kamen vrh* kod Ludbrega, *Zagrebački Gradec-Zagreb*, *Kuzelin*–iznad Sesveta, *Goljak* iznad Podsuseda. U skupinu visinskih naselja na prostorima zapadnog međuriječja

ulaze *Marića gradina* i naselje *Kalnik-Igrišće* na kojem još nije utvrđen fortifikacioni sustav naselja. Tu se ubrajaju i kasnobrončanodobna naselja nizinskog tipa *Sv. Petar Ludbregski* kod Ludbrega, *Delovi Grede II* kod Koprivnice, *Sigetec* kod Martijanca i *Zbelava* kod Varaždina.

Na najzapadnijoj točki Hrvatskog zagorja pod obroncima Koštrunovog brijega u selu Bojačnom iznad srednjovjekovne crkvice Sv. Martina uzdiže se gradinski prapovijesni lokalitet Špičak. Smješten na zaštićenom položaju visoke Košničke gore, kao prirodna gorska barijera štiti je usječeni klanac sutlanske doline u Harinoj žlaci i Sutlanskoj Poljani. Kasnobrončanodobno naselje smješteno je poviše termalnog izvora u Harinoj žlaci kojeg su znale prepoznati već najstarije ljudske zajednice.

Svojim istaknutim strateškim položajem na okuci visoke hridi gradina Špičak imala je ulogu važnog strateškog položaja i nadzora nad susjednim visinskim ograncima Olimske gore i gore Rudnice na Štajerskoj strani. Prapovijesni nasebinski lokalitet zaposjedao je sjeverozapadne i istočne padine Koštrunovog brijega s položajima na gradini I-Špičak i gradini II-Špičak na uzvisini koju tvore četiri istaknuta platoa, elipsastog oblika. Manja gradina Špičak-I služila je u obrambene svrhe jer je na njoj podignut obrambeni suhozidni bedem. Ona je prijevojem bila spojena s drugom većom gradinom Špičak-II. Na terasastim položajima akropole Špičak II bila su podignuta četiri kasnobrončanodobna nadzemna stambena objekta-kuće i jedan u podnožju najniže terase.

Dominantni položaj gradine II-Špičak u Bojačnom uzvisini od 493 m.n.v. znalački je odabran za duže obitavanje na ovim prostorima. Blizina stalnih izvora voda u usjeku između obiju gradina, neposrednog gliništa, povoljna konfiguracija terena s plodnim obrađivim površinama, šumskim zaleđem i lovištima, predstavljali su osnovne uvjete za trajnije naseljavanje. Podizanje prapovijesnog naselja na Špičaku uvjetovala je pogodna konfiguracija terena na gradini II-Špičak na kojoj su u kasno brončano doba na gotovo niveliranim terasama podizani nadzemni prapovijesni objekti-kuće u vrijeme kasnog brončanog i starijeg željeznog doba.

Akropola Špičaka-gradina II svojim položajem zauzimala je posebno mjesto u svrhu podizanja prapovijesnog naselja. Dosada je istraženo pet četvrtastih ili pravokutnih nadzemnih objekata-kuća, raznih površina (6,50-8,70 m) od kojih su sve izgorjele u požaru. Stambeni objekti grupirani su na rubnim dijelovima platoa

gradine i pripadaju većem gospodarstvu iz vremena kasnog brončanog i starijeg željeznog doba. Nazivamo ih kuće jer su sve podignute iznad zemlje, najčešće na osnovi živca. Bile su ukopane dosta plitko i to na onim položajima koji su zahtijevali statičku osnovu kuće. To više nisu ukopane zemunice već prvi kasnobrončanodobni nadzemni objekti-kuće iz visinskih naselja u Hrvatskom Zagorju. Srodni primjeri nadzemnih kuća potječu iz kasnobrončanodobnih naselja Lohor-Svetište Majke Božje Gorske, varaždinskoj Podravini-Sigetec kod Ludbrega, te Kalnik-Igrišće II u kalničkom Prigorju, datirane u mlađu fazu kulture polja sa žarama, Ha B stupanj (Filipec & Kovačević 2003, 17-18; Šimek 1982, 265-278). Na ranije porijeklo podizanja nadzemnog objekta na prostorima zapadnog međurječja, upućuje nalaz prve pravokutne kuće iz turopoljskog naselja Velika Gorica jug s kulturološkim obilježjima grupe Virovitica, Br D-Ha A1 stupanj (Burmaz & Bugar 2007, 174-176). Konstrukcija kuće počivala je na osnovi drvenih stupova s nadgradnjom od drvenih greda i oplatom od kućnog lijepa.

Po središnjem dijelu akropole Špičaka odvijala se komunikacija u naselju na što ukazuju tragovi kamenog taraca uz kuću B. Kuće su pratile prirodne litice brijega na osnovama živca (škriljevačkog vapnenca i lapora) koji su na nekim dijelovima klesani da bi se postigla niveleta podnice. Podignute su na osnovama od živca ili su ukopane u padinu brijega i oslonjene na drvene stupove, koji su nosili drvenu konstrukciju zidova. Nedostaju nam podaci o vrsti krovišta, vjerojatno su nosile dvoslivni krov. Na vanjskom istočnom rubu kuće C bili su vidljivi ostaci sagorjele veće drvene grede na kojoj je vjerojatno počivalo krovište kuće koje se urušilo u požaru.

Pojedinačni nalazi tragova pruća otisnutog u kućni lijep, te izgorjelih drvenih dasaka i greda od konstrukcije zida kuće ukazuju na kasnobrončanodobnu gradnju stambenih objekata.

Tipovi kasnobrončanodobnih kuća na Špičaku imale su vrlo jednostavnu unutrašnjost koja se sastojala od glinene podnice s jednim ili više vatrišta. Uz vanjski rub kuće postavljena je peć ili veće zapečeno i ograđeno ognjište. Mlađi tip kuće D pokazuje već jednu sadržajnu strukturu načina stanovanja, podizanjem podzida kuće na osnovi od klesanih kamenih blokova. Nepoznate su nam visine kamenog podzida, ali mnoštvo klesanih kamenih blokova pronađenih s unutarnje strane stambene površine kuće D ukazuje na ovakav način

gradnje kuće tijekom završne faze V kasnog brončanog i početka starijeg željeznog doba. U središnjem dijelu kuće D prostor oko triju živca bio je ispunjen podnicom od žuto-zelene ili tamno-smeđe gline koja je pratila obrise kuće. Unutrašnji prostor kuće definirale su sjedala od plošno odsječenog kamenja i veći kameni blokovi u središnjici koji su mogli služiti kao menze.

Infrastruktura kuća sadržavala je vatrišta, zapečena ognjišta i peći na otvorenome. Vatrišta se javljaju unutar kuće, nepravilnog su oblika i manjih dimenzija. Uz vanjski rub kuće postavljena je peć ili ograđeno zapečeno ognjište. Ognjišta su bila okruglog ili polukružnog oblika (80-90 cm) i postavljena su izvan kuće. Građena su od zapečene gline s obrubom i ograđena kamenjem ili bez njega. Uz ognjišta ili peći pratila se i najveća koncentracija materijalnih ostataka, osobito ulomaka posuda. Česta je pojava fragmentarnih nalaza životinjskih kostiju, kojima su se stanovnici Špičaka hranili, a njihovi ostaci pripisani su nalazima divlje svinje, ovce i jelena.

Peći su građene na otvorenome i pratile su vanjsku konstrukciju kuće, kao što je to bilo vidljivo na kućama C i D. Peći su bile većih dimenzija promjera od 1.70 do 2.10 m (220 m) promjera. Ognjište peći sastojalo se od zapečene gline. Na nekim mjestima bilo je ispunjeno plosnatim kamenim blokovima poredanim jedan do drugog na kojeg se polagalo keramičko posuđe prilikom pečenja. Iznad ognjišta bila je podignuta glinena kupola od koje su se sačuvali tragovi žarko crvene gline razasute u prahu unaokolo peći. Nalazi tragova zape-

čenih ognjišta i peći na otvorenome potvrđuju keramičku produkciju u samom naselju Špičak. Pojava raznovrsnih tipova kamenih gladilica, bruseva ili noževa pronađenih uz vanjske rubove peći, pokazuje raznoliki repertoar alatki korištenih u keramičkoj produkciji. Premda nedostaju nalazi kalupa za lijevanje brončanih predmeta, pojedinačni nalazi grumena bronce ukazuju na izradu brončanih predmeta u naselju.

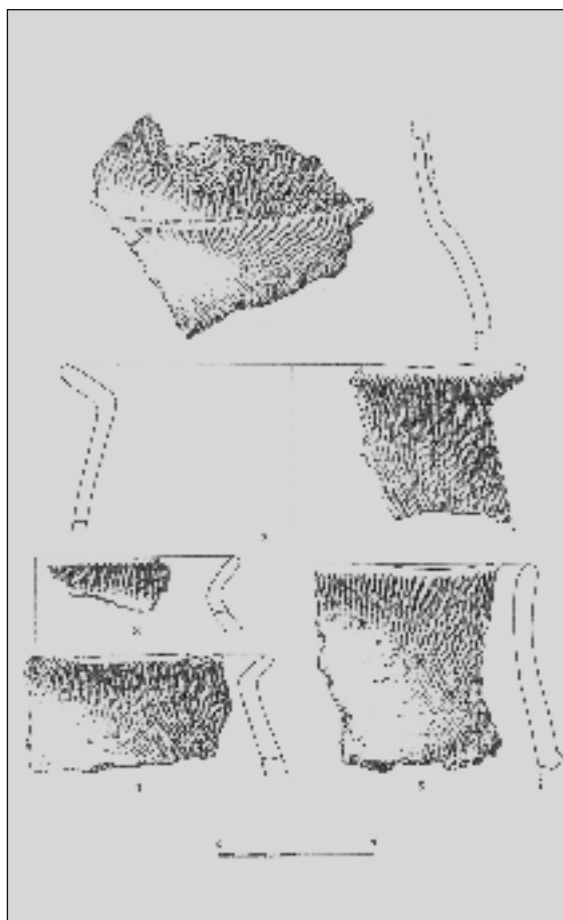
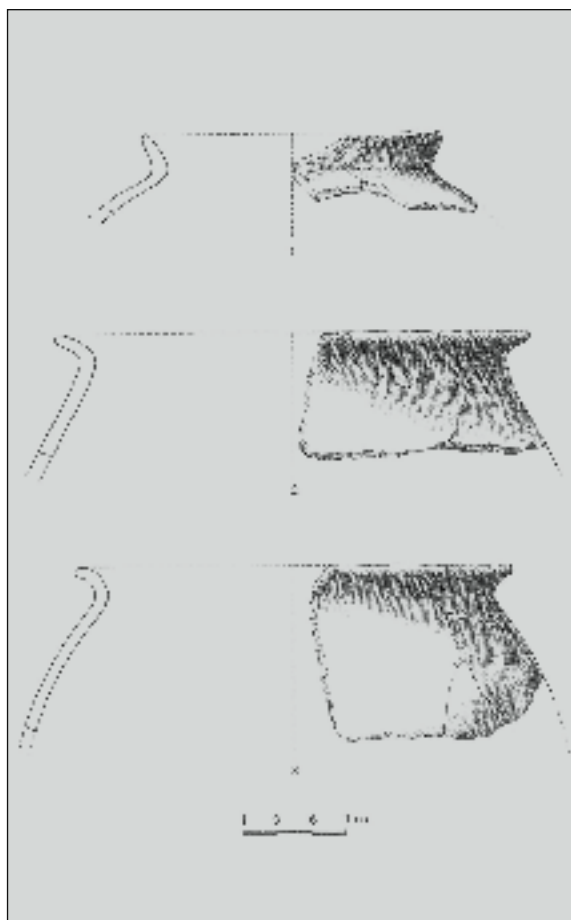
Podnice kuća bile su prekrivene tragovima gara i paljevine pomješana s kućnim lijepom, te mnoštvom keramičkih ulomaka koji su pripadali raznim oblicima nasebinskog posuđa (zdjelama, loncima, šalicama i pitosima). Uz keramičko posuđe javljaju se i grijalice, te prenosna ognjišta i pršljenovi od tkalačkog stana raznih oblika i veličina, te razni oblici kamenih alatki.

Autohtona keramička produkcija u naselju ukazuje na trajnije naseljavanje ovog visinskog lokaliteta uz popratne primjere posuda s kronološko-tipološkim obilježjima iz istočnoalpskog kulturnog kruga. Prevladavaju uglavnom raznovrsni oblici keramičkih posuda nasebinskog tipa (pitosi, lonci, zdjele, šalice i amfore) od grube, prelazne i rijeđe fine keramike. Ornamentalni motivi su dosta oskudni, stilski ujednačeni i po svojim tipološkim karakteristikama vežu se za mlađu fazu kulture polja sa žarama, odnosno kulturnu skupinu *Velika Gorica i i II*, zapadne grupe međuriječa u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Keramografija iz kasnobrončanodobnog naselja Špičak u svom raznolikom repertoaru najčešće nosi obi-

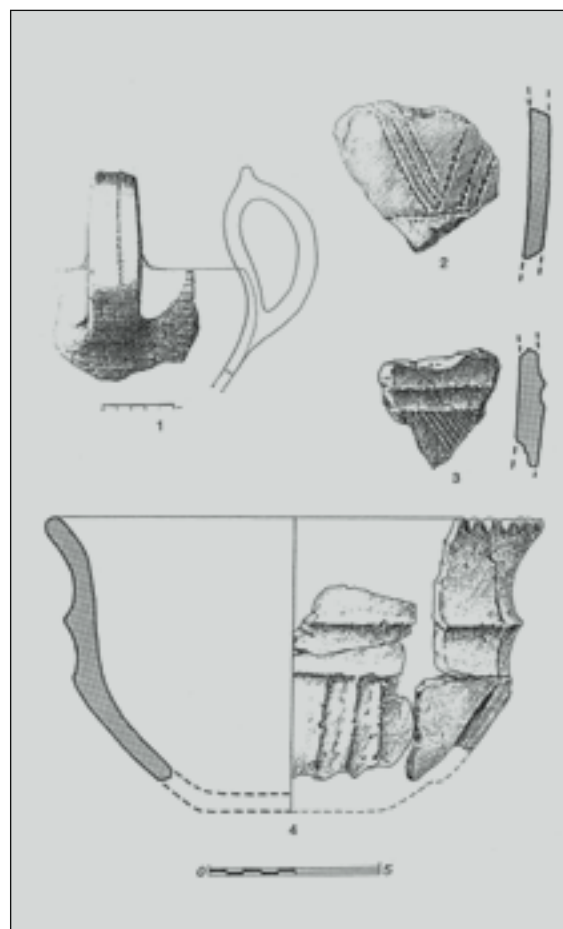
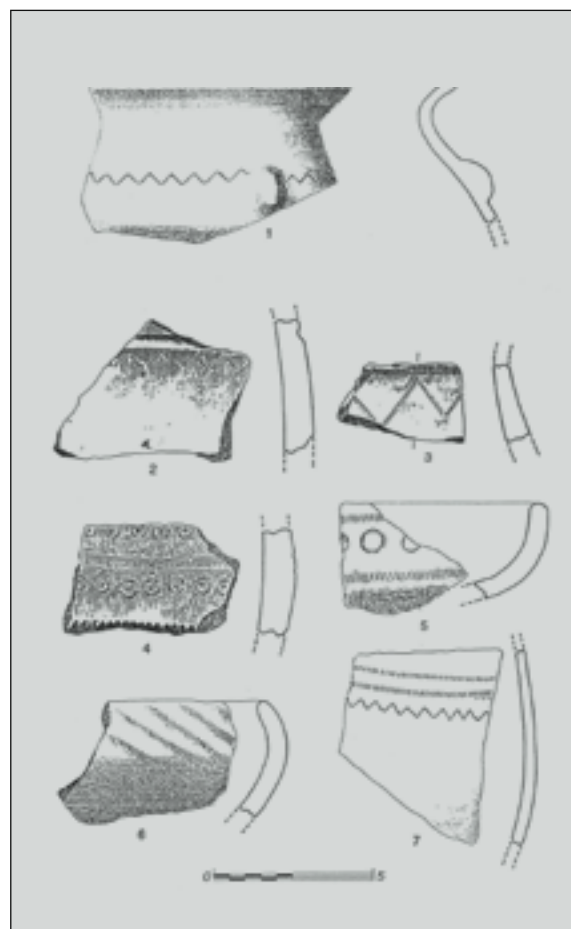
sl. 2. Špičak – Gradina II- kuća A

T. 1. Špičak- 1-3 keramika

T. 2. Špičak – 1-5 keramika

T. 3. Špičak- 1-7 keramika

T. 4. Špičak – 1-4 keramika

lježja lokalne produkcije. Uz domaću tipologiju posuda prate se i vanjski utjecaji, koji se javljaju na posudama karakterističnim za stariju i mlađu kulturu polja sa žarama na prostorima srednjeg Podunavlja i jugozapadne Panonske nizine. U većoj mjeri zastupljeni su razni tipovi lonaca, kakvi se javljaju na srodnim visinskim naseljima na prostorima zapadnog međuriječja. Pretežno su zastupljeni tipovi lonaca s izvučenim rubom koničnog ili zaobljenog tijela s ukrasom plastične trake s otiskom prsta ili plastičnih rebra. U skupini trbušastih lonaca izdvaja se tip lonca (L 7) s izvučenim rubom ukrašenim otiskom tupog predmeta, koji nosi lokalna tipološka obilježja kakvi se ne javljaju na ostalim srodnim visinskim naseljima na prostorima zapadnog međuriječja (Pavišić 1993, T. 2). U skupini trbušastih lonaca, lokalna obilježja pokazuje i tip lonca (L 11) kratkog ramena te izduženog tijela s ručkama na ramenu, koji je genetski povezan s virovitičkim loncima s jezičastim drškama (Pavišić 1993, T. 7, 1). Kod mlađeg tipa lonca vrat i rame postaju kraći, a tijelo izduženo kao i na srodnim tipovima žara grupe Velika Gorica I (Vinski Gasparini 1973, T. 105, 25). Osim trbušastog tipa lonca u naseobinskim slojevima na Špičaku javlja se i tip bikoničnog lonca (L 6a) s izvučenim fazetiranim rubom s tipološkim obilježjima grupe Baierdorf-Velatice, kakvi se također javljaju u grupi Zagreb ili Virovitica II, prema Dular (Dular 2002, 197). Tipovi amfora spljoštenog trbuha s visokim cilindričnim vratom s ukrasom žljebljenja na ramenu sa Špičaka (A 1) pokazuju usku povezanost sa srodnim tipovima amfora ruške grupe, nekropole Ruše I, Ha B1 stupnja (Pavišić 1986/1987, sl. 2).

S istočnoalpskim kulturnim krugom grupe Stillfried, naselje Špičak povezuje tip lonca s naglašenim zaobljenim trbuhom, izduženim cilindričnim vratom i izvučenim rubom s ukrasom bukla na ramenu (Pittioni 1957, sl. 359, 3). Mlađi tipovi lonaca dobivaju kuglasti oblik tijela s odsječnim rubom. Ukrašeni su urezanim motivom dvostrukog ili trostrukog niza visećih trokuta (L 10). Kuglasti lonci sa Špičaka tipološki su povezani sa srodnim kuglastim loncima iz naselja Goljak kod Podsuseda i tipovima žara grupe Velika Gorica I. Kuglasti lonci porijeklo vuku od tipova bikoničnih lonaca (u funkciji žara) glatkih stijenki grupe Zagreb I, koji su se zadržali kroz mlađu kulturu polja sa žarama Sa Špičaka potječe i tip velikog trbušastog lonca (P 1) s izvučenim rubom koji ima analogije sa žarom tipa Krupače mlađe grupe Velika Gorica II, Ha B2 i B3 stupnja, prema K. Vinski Gasparini. Mlađi tipovi lonaca grupe Velika Gorica nose jezičaste drške na donjem dijelu tijela koji

nedostaju na tipovim lonaca sa Špičaka. Srodni tipovi lonaca potječu iz grobnih cjelina mlađe grupe Ruše III, kakvi se općenito ne javljaju na visinskim naseljima zapadnog međuriječja.

Kasnobrončanodobno naselje Špičak svojim položajem na krajnjem zapadnom dijelu Republike Hrvatske, stoji na raskrsnici puteva između Dolenjske, Štajerske i Prisavlja. Ta kulturna povezanost odražava se u srodnim materijalnim ostacima osobito tipologiji lonaca, zdjela i šalica koji ih povezuju u skupinu srodnih kulturnih grupa Ruše, Dobova i Velika Gorica, mlađe kulture polja sa žarama. Te srodnosti izražene su na gotovo svim tipovima posuda karakterističnim za mlađu kulturu polja sa žarama, Ha B stupnja. Postoje i neke tipološke razlike između tih kulturnih skupina koje se odnose na nedostatak ruških trbušastih lonaca ukrašenih visećim girlandama, koje na Špičaku nadomještaju uzdužna plastična rebra. Ono što ih povezuje to je opća pojava srodnih tipova zdjela S-profilacije s izvučenim rubom na van, glatkih stijenki, kakve poznajemo iz ranih virovitičkih nekropola starije kulture polja sa žarama, grupe Virovitica I (Pavišić 1993, T. 9, 4). Mlađi tipovi zdjela S-profilacije zadržale su skoro u potpunosti svoju prvobitnu izvornu formu posude. Razlike se opažaju na naglašenom zaobljenom trbuhu i skraćenom izvučenom rubu. Dopunjuje ih način ukrašavanja tijela posude, koji kod mlađih tipova zdjela S-profilacije dobiva razne dekorativne ukrase izvedene u tehnici urezivanja ili plastičnih rebra postavljenih u obliku metopa na tijelu posude ili urezanih visećih trokuta s inkrustacijom (Pavišić 1993, T. 6, 1, 3). U najčešći tip posude ubrajaju se zdjele uvučena ruba ukrašene fazetiranjem i kaneliranjem, kakve se javljaju na ostalim srodnim nizinskim naseljima starije kulture polja sa žarama na prostorima srednjeg Podunavlja i jugozapadne Panonske nizine (Pavišić 1986/1987, 1, 2, 6; Pavišić 1993, T. 5, 7-8). S grupom Ruše povezuje ih također srodni mlađi tipovi zdjela uvučenog ruba ukrašenog žljebljenjem ili u kombinaciji zarezima s urezanim krugovima, kakvi se ne javljaju u srodnim naseljima, Kalnik-Igrišće II ili zagrebački Gradec.

Ornamentika s porijeklom iz Basarabi kulture iz Karpatske kotiline znatno je utjecala na formiranje Ruške grupe, Ha B1-B3 stupnja. Pri dekoriranju ruške grobne keramike primjenjena je ornamentika u pojavi srodnih geometrijskih motiva i prilagođena lokalnoj lončarskoj tradiciji domaćih majstora koji su definirali specifičnu tipologiju keramografije Ruške grupe u Štajerskoj (Müller Karpe 1959, 115). Ona je svojom

ornamentikom znatno utjecala na lokalnu produkciju keramografije sa Špičaka koja je u odnosu na ostalu tipologiju posuda sa srodnih visinskih naselja u zapadnom međuriječju pokazuje najizrazitije utjecaje iz Podravlja, grupe Ruše I-III. Stoga se granica grupe Ruše može pomaknuti istočnije, a naselje Špičak uz svoju lokalnu keramičku pokazuje srodna tipološka obilježja keramografije grupe Ruše. Poluloptaste šalice sa uzdignutom trakastom ručkom sa Špičaka vezane su uz srodne tipove šalice nekropole u Dobovi, kao i naselja ruške grupe Ormož, Brinjeva gora i Pobrežje. One pokazuju kontinuitet oblika šalice iz starije kulture polja sa žarama grupe Zagreb s analogijama u mlađoj kulturi polja sa žarama u naselju Goljak kod Podsuseda i nekropoli Velika Gorica I.

Keramografija sa Špičaka pokazuje srodnosti, ali razlike s grupom Velika Gorica na prisavskim prostorima. Tipologija trbušastih lonaca s izvučenim rubom i okruglim ručkama na ramenu (L 9) vuče porijeklo iz grupe Zagreb s time da mlađi tipovi lonaca izduženog tijela ukazuju na analogije sa starijom grupom Velika Gorica I. Žare tipa Krupače kuglastog tijela s izvučenim rubom pokazuju srodnosti s velikim pitosima sa Špičaka. Srodnosti se opažaju na kuglastim loncima ravnog ruba s ukrasima urezanih trokuta s inkrustacijom, poput srodnih primjera vrčeva iz nekropole Treščerovac i Brinjeve gore. Analogije se prate i na tipovima zdjela S-profilacije ukrašenih pseudovrpčastim ukrasom, kakve se javljaju na nekropoli Velika Gorica, te na srodnim naseljima Lobor i Kalnik-Igrišće II koje ih povezuje u zajednički kulturni krug visinskih naselja mlađe kulture polja sa žarama s obilježjima grupe Ruše II.

Ono što nedostaje u naselju Špičak, kao i u velikogoričkoj keramografiji su mlađi tipovi bikoničnih zdjela kratkog ramena i izduženog tijela (Z 14), glatkog tijela ili ukrašenog pseudovrpčastim motivom, koji se javljaju u visinskim naseljima Belaj, Kosovac i zagrebački Gradec, Ha B3 stupnja. Sa Špičaka nedostaju također i tipovi vrčeva s ljevkastim vratom, karakteristični za grupu Velika Gorica I. U velikogoričkoj nekropoli nedostaju tipovi zdjela uvučena ruba, ukrašenih raznim geometrijskim motivima koje se na Špičaku vežu uz rušku grupu. Naselje Špičak i velikogoričku keramografiju povezuju i tipovi bikoničnih šalice s uzdignutom ručkom.

Keramografija iz naselja Špičak pretežno s obilježjima lokalne produkcije, pokazuje raznoliki repertoar oblika posuda karakterističnih za mlađu kulturu polja sa žarama koje pokazuju analogije sa srodnim visinskim naseljima u zapadnom međuriječju, Ha B stupnja. U toj

tipologiji posuda izdvaja se nekoliko karakterističnih lokalnih oblika posuda specifičnih za ovo naselje. U naselju Špičak nedostaju karakteristični tipovi virovitičkih posuda, ali zato pojava nekih tipova trbušastih lonaca sa šrafiranim trokutima na ramenu i zdjela s uvučenim fazetiranim i kaneliranim rubom s obilježjima grupe Zagreb, povezuju ih u zajednički kulturni krug visinskih naselja koja su se počela formirati u vrijeme Ha A1 stupnja na prostorima zapadnog međuriječja. Naselje je dostiglo svoj vrhunac razvoja tijekom mlađe kulture polja sa žarama kada se u repertoaru naseobinske keramografije javlja bogat izbor tipova posuda s pretežno lokalnim obilježjima, ali i nekim stranim utjecajima. To se odnosi na tipove trbušastih lonaca s kratkim vratom i izvučenim rubom ukrašenih cik-cak ukrasom na ramenu (L 11), tipovi trbušastih pitosa, trbušasti lonci kratkog vrata s dvije okrugle ručke na ramenu (L 10), kuglasti lonci s odrezanim rubom (L 12), zdjela S-profilacije s ukrasom plastičnih rebra u obliku metopa (Z 7), bikonične zdjele (Z 8), zdjele uvučenog ruba ukrašene kružićima (Z 6d), te amfore s koničnim vratom s uzdužnim žljebljenim linijama na ramenu (A 2), trbušaste amfore s uzdužnim žljebljenim linijama na ramenu (A 3). U odnosu na ostala srodna visinska naselja keramografija sa Špičaka pokazuje najveću zastupljenost motiva izrađenih u tehnikama urezivanja, ubadanja i žigosanja nastalu pod vanjskim utjecajima s istočnoalpskih prostora (grupe Ruše) i podunavskih (grupe Vál) prostora u završnoj fazi mlađe kulture polja sa žarama. Naselje Špičak po svojoj keramografiji s obilježjima ruške grupe razlikuje se od ostale skupine visinskih kasnobrončanodobnih naselja. Ono pokazuje i srodnosti s tipologijom keramike s kulturološkim obilježjima grupe Velika Gorica I i II koja se javlja i na ostalim visinskim naseljima na prostorima zapadnog međuriječja. Naselje je počelo egzistirati od Ha A2 stupnja i nastavila svoj razvoj u vrijeme mlađe kulture polja sa žarama na prostorima zapadnog međuriječja, Ha B1-B2-B3 stupnju. Istraživanja naselja Špičak ukazala su da njena keramografija nosi najveću zastupljenost motiva urezivanja, ubadanja i žigosanja koja pokazuju tipološka obilježja grupe Ruše, koja je egzistirala u Štajerskoj od Ha B1-B3 stupnja. Time se njena granica rasprostiranja pomiče dalje na istok do Špičaka i naselja Lobor, a vjerojatno i do naselja Kalnik-Igrišće II (Karavanić 2009,40).

Gradina Špičak u kulturološkom smislu pokazuje pripadnost visinskim gradinskim naseljima kasnog brončanog doba, poput srodnih gradina na širim zagorskim prostorima gradine Kostel, Krapine – Stari grad,

Sv. Magdalene iznad Krapinskih toplica, zagrebačkog Gradeca do Igrišća na Kalniku. Kulturološke srodnosti pokazuje i sa susjednim slovenskim naseobinskim lokalitetima u slovenskom dijelu Podravine od Ormoža do Ptuja, Brinjeve gore do Ruša (Maria Rast kod Maribora), Poštele, Gornje Radgone u Pomurju, Kučera i Cvingerja u Beloj krajini i Dolenjskoj. U pogledu ovakvog tipa visinskog kasnobrončanodobnog naselja srodnosti se iskazuju u istovremenim naseljima na istočnoalpskim prostorima poput naselja Hörbinga, Hasreitha u Gleinzthalu, Pichlinga kod Kötlacha, do Mosta na Soči na najzapadnijoj točki rasprostiranja (Müller Karpe, 1974, 17; Pittioni 1954, sl. 30; Teržan 1985; Tiefengraber 2007, 67).

LITERATURA

- BURMAZ, J., & BUGAR, A., 2007., Okretište Velika Gorica – jug, HAG 3, Zagreb, 174 - 176.
- DULAR, J., TOMANIČ JEVREMOV, M., 2010.,
Ormož, OIAS 18, Ljubljana 2010.
- DULAR, J., CIGLENEČKI, S., DULAR, J., 1995 b.,
Kučar železnodobno naselje in zgodnjekrščanski stavbni kompleks na Kučarju pri Podzemlju, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 1, Ljubljana.
- DULAR, J., 1999 a.,
Ältere, mittlere und jüngere Bronzezeit in Slowenien- Forschungsstand und Probleme, Ljubljana, AV 50, 81.
- DULAR, J., 1999 b.,
Höhensiedlungen in Zentralslowenien von der Kupfer- bis zur Eisenzeit, Prähistorische Zeitschrift, Band 74, Heft, 2, Bonn, 129-153.
- DULAR, J., KRIŽ, B., SVOLJŠAK, D., TECCO HVALA, S., 2000.,
Prazgodovinska višinska naselja v dolini Krke (Vorgeschichtliche Höhesiedlungen im Krka-tal), ArhVest 51, Ljubljana, 119-136.
- DULAR, J., KRIŽ, B., 2004.,
Železnodobno naselje na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah, ArhVest 55, Ljubljana, 207-250.
- FILIPEC, K., KOVAČEVIĆ, S., 2003.,
Lobor-Svetište Majke Božje Gorske, Lobor.
- KARAVANIĆ, S., 2009.,
The Urnfield Culture in Continental Croatia, Zagreb
- LAMUT, B., 1989.,
Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu, AV 39-40, Ljubljana 1988-1989, 235-276.
- LAMUT, B., 2001.,
Ormož-The Chronological Structure of the Late Bronze and Early Iron Age Settlement, UPA 78, Wien, 2001., 207-242.
- MÜLLER KARPE, H., 1959.,
Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nordlich und südlich der Alpen, RGF,22, Berlin
- MÜLLER KARPE, H., 1974,
Zur Definition und Benennung chronologischer Stufen der Kupferzeit, Bronzezeit und ältere Eisenzeit, u: *Jahresber. Inst. Vorgesch.Univ. Frankfurt*, Frankfurt 7-18
- PAVIŠIĆ, I., 1987/1988.,
Rezultati probnih istraživanja na prehistorijskoj gradini Špičak u Bojačnom, PrilInstArheolZagreb, vol. 3-4, Zagreb, 5-23.
- PAVIŠIĆ, I., 1993, K
asnobrončanodobno naselje Špičak u Bojačnom – Prilog poznavanju Ruške grupe, *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici Muzeja in Muzejskega društva*, Ptuj, 171- 188.
- PAVIŠIĆ, I., 1998.,
Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak u Bojačnom, PrilInstArheoZagreb, 13-14, Zagreb, 23-37
- PAVIŠIĆ, I., 2001,
Die spätbronzezeitlichen Siedlung Špičak in Hrvatsko Zagorje, UPA 78, Bonn, 165-180.

- PAVIŠIĆ, I., 2003, Novi nalazi fibula u obliku violinskog gudala u Hrvatskom zagorju- Prilog poznavanju razdoblje starije kulture groblja sa žarama, PrilInstArheolZagrebu, 20, Zagreb, 47-55.
- PAVIŠIĆ, I.a, 2003., Tragom arheološkog naslijeđa u okolici Harine Žlake u općini Zagorska sela – prilog zaštiti ambijentalne arhitekture, “Autentičnost i memorijalna mjesta,” Muzej Staro selo Kumrovec, Kumrovec, 302-313.
- PAVIŠIĆ, I, 2006., Područje Konjščine i okolice u svjetlu prapovijesnih arheoloških vrela, HrvZag, br. 1 – 2, god. XII, Krapina, 7 – 20.
- PAVIŠIĆ, I, 2007., Arheološka svjedočanstva o prošlosti Stubice i okolice, HrvZag, br. 3- 4, god. XIII, Krapina, 8 - 24.
- PITTIONI, R., 1957, *U rgeschichte des Österreichischen Raumes*, Wien
- ŠIMEK, M., 1981., Sigetec, Ludbreg-naselje starijeg željeznog doba, ArhPregl 22, Beograd 41-43.
- ŠIMEK, M., 1982., Dosadašnja arheološka istraživanja u Sigecu, Koprivnica 1982., 493-501.
- ŠIMEK, M., 1984., *Najnovija istraživanja prethistorije ludbreškog kraja*, Ludbreg.
- TERŽAN, B., 1985., O jantaru z Debelega vrha nad Predgradom, AV 35, Ljubljana, 110 – 127.
- TERŽAN, B., 1990., *Starejša željezna doba na slovenskem Štajerskem*, Catalogi in monografije 25, Ljubljana.
- TERŽAN, B., 2001., Die spätbronze- und früheisenzeitliche Besiedlung im nordöstlichen Slowenien, Bonn 2001, UPA 78, 125-135.
- TIEFENGRABER, G., 2007, Zum Stand der Erforschung der Mittel – und Spätbronzezeit in der Steiermark, *Studien zur Mittel- und Spätbronzezeit am rand der Südostaplen*, Wien, 67-113.
- VINSKI GASPARINI, K., 1973., *Kultura polja sa žarama u Hrvatskoj*, Zadar.
- VINSKI GASPARINI, K., 1983, *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*, u: *Bronzano doba PJZ knj. IV*, Sarajevo 1983, 547-646.
- VINSKI GASPARINI, K., 1984., *Ludbreg - Prehistorija ludbreškog kraja*, Ludbreg, 39-48.
- VRDOLJAK, S., 1994, Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike, *OpusA*, 18, Zagreb, 7-81.
- VRDOLJAK, S., 1996, Prapovijesno naselje na Kosovcu kod Bregane (Samobor), *OpusA*, 20, Zagreb, 179-188.
- ZARADIJA KIŠ, A., 2004., *Sveti Martin – kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*, Zagreb.

SUMMARY

**THE LATE BRONZE AGE SETTLEMENT OF ŠPIČAK IN BOJAČNO:
A CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF HIGHLAND SETTLEMENTS
IN THE HRVATSKO ZAGORJE REGION**

Ivančica PAVIŠIĆ

The Hrvatsko Zagorje region, with its diverse relief and particular topographic traits, represents a separate micro-region in the area of central Croatia where life has been present in all historical periods. Zagorje, thanks to its strategic position, is of particular importance with respect to the appearance and development of individual cultures from prehistory to the Middle Ages.

The prehistoric hillfort site of Špičak is located on the westernmost point of Hrvatsko Zagorje, in the village of Bojačno, above the medieval Church of St. Martin, under the slopes of Koštrunov Brijeg hill. Špičak, located on a protected area of the high Košnička Gora mountain, overlooked as a natural barrier the gorge of the River Sutla valley at Harina Žlaka and Sutlanska Poljana. With its prominent strategic position at the turn of a high cliff, the hillfort of Špičak had an important strategic position and took the role of supervising the neighbouring highland areas of Mt. Olimpska Gora and Mt. Rudnica on the Styrian side. The prehistoric settlement site of Špičak also occupied the north-western and eastern slopes of Koštrunov Brijeg hill with positions at Hillfort I - Špičak and Hillfort II - Špičak located at an elevation consisting of four prominent elliptical plateaux. Judging by its defensive dry-stone walls, the smaller Hillfort - I Špičak was used for defensive purposes. This hillfort was connected by a pass to the other, bigger Hillfort Špičak - II. Four Late Bronze Age above-ground dwelling structures (houses) were built in terraced positions of the acropolis of Špičak - II, while one such dwelling was built at the foot of the lowest terraced area.

Settling on Špičak started in the late phase of the early Urnfield Culture. This conclusion is based on the find of a bronze fibula whose bow has a particular finish, and pins with spirally bent heads dated in the Horizon Hoard II - Veliko Nabrđe. The settling intensity continued during the late phase of the Urnfield Culture which is corroborated by accompanying finds pointing to local ceramic production in the settlement. The settlement of Špičak, viewed in its later phase through material remains and relevant finds recovered at all four dwelling structures, indicates that there were cultural connections with similar highland settlements which bear the typological traits of the Velika Gorica group and are located under the slopes of Mt. Medvednica, Mt. Ivanščica, Mt. Kalnik and in the Sava River basin. On the other hand, it has been observed that the hilltop settlement of Špičak was closely related to the Late Bronze Age settlement sites of the Drava River basin and to the south-eastern Alpine circle.

The dominant position of Hillfort II - Špičak in Bojačno at 493 m msl was consciously chosen with the aim of being settled for a long time. The vicinity of permanent water springs in the ravine between the hillforts, the nearby clay pits, the favourable configuration of the terrain with fertile cultivable soil, woods in the background and hunting grounds, all offered basic conditions for more permanent settlement. The founding of the prehistoric settlement at Špičak was conditioned by a favourable configuration of the terrain at Hillfort II - Špičak, where above-ground prehistoric structures - houses were built on almost levelled terraces in the Late Bronze Age. During the archaeological investigations so far conducted, four structures - houses of different dimensions were opened. The houses were grouped at the edge of the hillfort plateau and, according to current data, they belonged to a unique economy of the Late Bronze Age.

The Late Bronze Age site of Špičak is a double hillfort type of settlement and belongs to the group of highland settlements of the westernmost area of the Hrvatsko Zagorje region.